

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШТИН

**СЭКП Тыва обкомунун,
Тыва АССР-нин Дээди
Советинин болгаш
Министрлер Чөвүлелинин
органы**

1990 чыл
май
6
воскресенье
№ 105 (14305)
1925 чылда
удмуреттинге
Өртүз 3 кеп.

КОММУНИСТИҢ ХУУДА ҮЛЕГЕРИ

● Ооң ат-алдарын, уjur-дузанын каяа-даа бедик көдүрер ●

Партия кежигүүнү адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Коммунист кижини адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Коммунист кижини адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Коммунист кижини адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Коммунист кижини адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Коммунист кижини адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Коммунист кижини адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Коммунист кижини адим болгаш уjur-дузанын бедик, ону улам-на бедик көдүрерине Владимир Ильич Ленин доктаамал салгы салды чорашан. Улут башчыны болгаш башкыны чыгыларын амьдарга боттадылар дээш Совет Эвкселинин Коммунист партияны Совет эрге-чагырганын тургустунган баштайгы хүнеринде эгелеш, мааныга хамаалы. Ада-чурттуу Улут дайыннары, оон сөвүдүндеги катал тургустунушкунун болгаш чурттуу социал-экономикик хөгжүдүлгөнүн чыдарында биче эвес ажылды кылдып чурткан.

Наадымга уткуштур

Кыштаглаашкынны организаcтыг доозар дээш

Монгун-Тайга — мал ажылдыг уткышкынныг район. Мында советтер бүгү орундазын барык 80 хуузу оон кирип ап турар. Амгы үеде 190 койдан ичтинге-беле 79 мук кире улут мал бар. Кыштаглаашкынныг мурунда районта тускый комиссияны тургуска. Сөзүмө каядык белеткедиг кирген советтерин база орундулур каттыжымчыктын чөвүлелинеге түнөп чугаалашкан.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ П. МЛАДЕНОВ-БИЛЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНЫ

М. С. Горбачев Болгария Улус Республикасы президентин П. Младенов-биле май 4-те телефон-дамчыштыр чугаалашкан. ССРЭ-нин болгаш БУР-вун ичтинге-беле хөгжүдүлгөнүн база ийи талаанын харылааларын чамдык айтырылганын талазы-биле сар...

«ТЫВА ДАГ-ДУГУ» КОМБИНАТТА I КӨРГҮЗҮГЛЕРИ БЕДЭЭН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттын аргала фабрикачын административин болгаш профессионалдык комитетти март айны социалисттик чарыжын түнөлдөрүн үндүрэн. В. М. Чичелкеничте уурткан бедүгү рудалар даг-дугу аргалаар пек чагыс ай дургузуна 8700 тонна сортуг даг-дугу бээр планын 9910 тоннага чедирип, нормативтиг аргы продукция бүндүрүн 114 хуу күтүскен, чарышты тилекчилерге саянаткан. В. В. Новоселовтун башкарып турары белег продукция неги даг-дугу, салдып сайгарып 108,5 хуу, Абазанын демир-орук станцияныг көрүлгөндөгү чедирине-биле чыгаруу чорударын 104 хуу күтүскен, ийги чегин алган. Бедик сортуг рудалар даг-дугу аргалаар чекте Ю. М. Алашкынни энергетиктерин комбинаттын болгаш механизмин...

2. ОРУЛГА КӨВҮДЭЭН

Комбинаттын күш-ажылы болгаш шалын кыдыгынын ичтинге Елена Казмирова болгашонгога укурашкан. Коллективни кирип ап турар орулгазын оон чарыдалын согуурга айтырган мен.

Оолдарымга четтирдим

Мээң кышак турар эрем — Саалак арттын аксында, суурдан ирак эвесте. Терзин совохууна хей чыдарда мал ажылдыг кирип келдим. Бо чылым бистин ССРЭ-нин 60 чылы аттыг советтин № 1 хожуу бригадасынын хойларынга ортайды оолдар кылдыр Моолдан баят кошкарлар салган.

Дыңнадыг

Ада-чурттуу Улут дайыныга совет улустуң Улут тилекчилеринин 45 чыл оюнга тургустунган ичтинге-беле хөгжүдүлгөнүн чурттадыларын болгаш аалчыларын СЭКП...

Коданнардан медээлер СЕСЕГЕНИҢ МАЛЧЫННАРЫНДА

Базыр-оол Намзынжы Монгуш — Кара Маркс аттыг советтос 32 чыл дургузуна чалаачылаш, оон соонда пенсияга үгеш, ам өөнүк-хөрежөө эвез Бийр-оол Давырынов-биле ажыл-агыйны 336 эр дургагарынын калдарып турар. Күш-ажылдыг хожууну хожууну мергежилни база ширгээди ап, маалым бо кыштан хур-медди ажырган.

Кара Маркс аттыг советтос хайныккан. Хураганнары онча-менди турарына ол өөрүүр. Ол дээрде кызыккан ажылдык ачызы. Б. Саттын өр-бүлө бо хүнерге 303 хуу кадыр кирип турар. Хой оолашкынны адаттаган.

АНАЙ-ХАААКТАР ЧАСТЫП ТУРДА

Торгалыг демни дургаар үгеш алай-хаактар частып, саргы өкүл келээке хуңе шондура-шондура, сооктан хостагыш, бусталып чыдар чегде чаманалар тур. Хектер шала эйлек, Ынчалда-лаа үчүк кышка кылааткыш, төрөни чеге кар ужура таварышкан өнү-бүрү күштар чымыл чуртталган найгалан келгендээ. Олар Улуг-Хемде күш-ажылдыг хостугу советтин айма-ишчилеринге дан хамааныдан кара келгесте чедир таалаангы ырын бадырлээт.

бүрүн харысалганы озаган турган чүве болза, мындыг бачым өйдө ажыл турушкунары-лаа кайгы турар. Часкы хүн чедир чегеренип үчүк болбас. Ынчанга аңаа бүгү талаангы белеткедиг турары чугаажок.

Төрээн чуртувусто

ЛИПЕЦК. Новолипецкунга металлургия комбинатинин бир пегине сууга харылашын эвезжетес. Мында аргалаар сууга калган калдыкты аргалаар аргалаар чыдарыларын эвез тургуска. Бойуус камгаланын объектинин турарын дүңгөлдөрү талазы-биле шак кыдыг ажылды комбинаттык иштеринде эгелеш.

«ЧЕТТИРДИВИС» ДИЖИРЛЕР

Белдир-Арыг суурну почта салбыры. Негизинен ортан үезинде анаа эртен эртежик чед берген мен. Бо салбырнын кол ээни Алай Семеновна Баржай келген кижилерин...

Чок болза, манса чедир-даа килерер. Эзелдеги айны 5 тен 20ге чедир негизинен босообени тарайды чедир. Бо талзы-биле домудал чок.

Вонда өске салбырларга бо-завога, манса шал үн бички чедирер. Кезинде чаа бажим туларын планан көрүл-ле турар. Алай Семеновна болган оон өөрүнү ажалларынга улам тарапчылыг байдал тургустурар. Ичкан кээрде, манса кээр турар кижилерге чаа эки апары чугаажок.

Чурттуу кайы-лаа хоора-уус бо, Совет Армияда шериг абакан эрттирил-лаа турар, студент-даа ажим-теду-

Салбырга дмитрий дун — пошеделын. Эске үннерге моон келген кижилер уук-тебес. Чуге пенсияны, по-собени белин 250 ажим кияж моон адыр, почтачы чедирер.

Почта салбырынын турар бажыныкын поду тар. Бор-

Болуыма ДИРЧИН.

Сеткиге таваржыр ажалды шалын, бот кырныга бажим турар адыр. Бола эзелтеги эмгекчил болгончотунан...

Бир-ле катал ол маж эмте-леон, зоотехниктер-биле кези сарлык молдуураалым тоотте, оларын автоматшалаанга...

Амгы үесе оон колаалыга 304 сарлык бар, төрүүрү 104. Олардан 49-у төрөөн, бызал-лары бурун 1990 чылда 100 сарлыкка оварыттыр 85 бызааным адыр сорулган.

Успун-Доржу ИРГИТ. Мөвгун-Тайга район.

ТУРУЖУНДА УТКУП ТУРАР

Гезинде харылзаа белди-рини аппаратура тургустун залынга кире береш, нарын дериг-херекселерин ажалын кылга, сөзүн кижини бо-ла көөр мен. Ол дээрге районун харылзаа четкинини...

меге-шырак оолга моторну харылзаа төүкүн ажилдакчылар долгаттырып көргөн. Моторну хыйлаа долгай кааптарга, ажалга хүлээп алганар. Харылзаанын техникти ажилчыча оруунга баштайышылга ола-ла болган.

аразында радио база телефон шуугунары кылган. Холу-биле кылдып, тутуп келген харылзаанын дериг-херекселери ажилдаар, себеп-селер талзы-биле арга-дур-жуланын билгини, курстага катал-катал өөрөнч барып турган, чедир алган.

Телекөрүкчүнүн бодалы

КЕТТИНГЕНИ БЕЗИН АЯННЫГ

Телевидение дамчымагаларнын дугайнда чамлык көрүкчүлери, номучуларнын саалдары солуннарга, мангыча «Шынг» үнү турар-дыр. Ында кирген саналар чөптүг дээр чугаажок.

ХАРЫЛЗАА БЕЛДИРИ

Республиканын наймысалаанга телефон харылзаанын четкини алдырылга АТС-3 (автоматтык телефон станциясы) уагу ужуу-дузалыг. Хоорайны чурттакчылары бо станция дамчыттыр база харылзааны турар.

АТС-3-тү ажилдаарыга харылзаанын тыза анык специалисттери өске национал ш-өөрү-биле кылма бидилген ажилдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: № II профессионал-техникти учуашык дооукчуу Ромашка Сарылар. Харылзаанын электромон-төрү деп мергешиле челип алган, бодуну күш-ажычы оруун бо телефон станциясына эгезин; АТС-3-тү - арары дериг-херекселери.

Онлар ОХЕМЧНИКТИН фотолары.

ПАРЛАМЕНТ ДА БЫЯК БЫЖЫРАР

Социалисттик демократия, ажил-чаралы чорук совет ик-тинде калбарган-биле хол-баштыр бистик республиканын солуннар арныннарга азын-ази санал-оналар болган бодалар бижиттинин, нарын, чамдыкта чөрдүлөөлү айт-тырларын кедүрү турары чеге таварылга эвес. Парла-даага, телевидение болган радиону дамчыдыларынга санал-оналарын, үсөл-бол-дарын, төдүргөн айттырларын хей хериди литература-нын, парлагайын ленинчи принциптеринге, амгы үесе бисте революстуг эле тургустуушкунуну кол идеялар-га дүктүг турар дээрини хам-тыкты мурунда демделээр херек. «Сестуг болган пар-лагайн хостуу бургу долу болуу ужурун» Партия дээр, эки турданы эзилди-леп, партияга үдүр үсөл-бол-дарын негизинен турар кекти-гендерин ух эвиле болуу арналас бо болза, ол баштай иден талзы-биле оон совет-теде материал талзы-биле тал-лаш чок саналар дүктүр ийн» деп, Коммунисттик партиянын үндөсүлөгүчү Совет Күргөчүн тургустуу В. И. Ленин 85 чыл бурунгар, 1905 чылда «Партия организаци-он болган партиягы литература-деп ажалыга бижээр (па-гадарынны долу чылдаан, т. 12, амынар 102-103).

Чык бугураге эргелесинде, Чык-Хөл суурга эдегей бай-далын дугайында бо чы-лин лекция номчуп чорган үеде бисте үнү-даа, анык-лаа номчукчулар бо матери-алдарга эки үселеде берип турган. Ажилда болган амыралга «калар, казырлар» чамдык кожо чоруп таварылгаларын ам-даа бары эдеп чүдү эвес. «Тыванын аныктары» солунга чедир амыралыга, эки сиреттирмез, утка-ш-мари, литературалыг демил-чавис чамдык чиг материал-дарын кестүп кээ турары со-луну арныннарга эскерт-көөр-дөр, Чажы, Игорь Иргитин «Тыванын үлүсчү феоштузунга» хамарыштыр берген интервьютуну 1990 чылдын март 27-ле солунун дөрткү арнынни хей кезинге «Күскам боттады» деп эки-ни алаанга паралаа.

Делегейни коммунисттик болган ажалын партиялары-нын, өртемчилери күш-ажыч кижилерини революстуг, ууш-туурга, алардыг гимнази-«Интернационал» делегейде чамгыс-даа социал-демократ-тик партияны (Российнни шаанда революстуг социал-демократизациян анылга) ка-жан-даа гимнази болуп көр-бөз. Чүте дээрге пролетари-аттын диктатуранын дугай-даа, бугурагагы төсөк-селескелеринде мөчүкчүлөрүн үчү өчүрүп ичинини өч-түлү-биле солур, кижини өч-түлү мөчүкчү чорукка үлө-сө-лөттүгөн калкыластыг моно-полияларын тергиледи ууш-туура дугайында марксизм-ле-нинизмин өрөдлия социал-демократтык партиялар хүлээ-лейин турар. Ычанган деле-гейин чамгыс-даа социал-де-мократтык партияны болуучу куртуу социализме чедирбөз.

«Тыванын аныктары» ажалында чаа бо күтүлгөнчү-күннине чок чери «Төгүнуң балакчак арныннар», респу-бликада белки албан-дуужаа-лыкта «бюрократтар-биле» дем-сиз ээлеп турар. Уагу, биче бюрократтар бисте аравыста ам-даа бар харин. Оларын-биле демсиздерини каа чан-гыс арташ — чүте аныктар солунунга оларын дугайында бажыры эвес, а өске оруктар, аргаар ажим-чарлыг чорук-тут, демократиянын байдалы-рында делегей-биле ажилты-ган. Бо талзы-биле чок негез-де — бюрократтар-биле дем-сизде Коммунисттик партия-ны, Совет эрге-чаргытарын авторитетин болган ат-ала-рын бексырады кылдыр чеге ажилдап болбас.

ажык-чарлыг чорукту ажилдап алгаш, өжөргөсүн аям чедир болбозини биле ынчар чүлү-рүп чорур арнааксы хөдөөнү кижилерге өйтүр шамшыканын бээр, ший тайлырны кыл-дыр төлөөс, 1944-1945 чыл-дарда Тыва чүдү турганын, ам херек кылдыга ажалыг чүдүлдерин болуу турарын, 40 чыл дургузуда үлөстүрүп, кезээ ажил-агында, туудула, өрөдүлөгөс, культуруда, эм-нелде, транспортта, харыл-заада, сымда, чурттагы чо-руу санында өтүлгөн көдүг-көк деңиштерилегил толга-рай чургаайларын, фактылар-ын солунун арныга калба-биле парлары чүтү күчөткөн эвес, харин эртежок чүтүлө, 1944 чылда бургу Тывага дү-гүтүлү 10 трактор, 30 автома-шина турганын эки биле бер-ген. Кызыл хоорайны амгы де-вискээрини дөрттү үч экине 1945 чылда ээн шик аш эзе-нинин довурак чыккан, ычан бүс-биле амырал чүтүс 3 ба-жы — СЭКП обкомуну, иш-тики хөдөктер эргелесини, № 2 ортумк школанын ба-жыны бар турган. «Тыванын аныктарынын» арныга-лыкта улустарын, арына-гы амыралдарын, амыралдыг дугайында материалдарын, ре-ска, нады, эвээр сайгыч ула-старын дугайында тайылбыр-ларын бээр чеге чүдүлү болуу.

Республика аныктарынын өрөдүлөгүчү, кижиледей-ленин, күш-ажылынын, социал амыралдарын эч чүтүлө айттырларын солунуну про-мерлерине көтүрүп, санал, шүтүмчүлөк бургурун дээр-нин, күчүлөгүн челип адыр дүш реликанын чогаалдык-чы коллективини оралдадып турары чеге чүдүлү. Аны-ктар ортузуна шийнелет-тин чадап турар чады бол-ган нарын айттырларга ка-марыштыр эвээр эвес мате-риалдар партияныча Чажы, Мария Сагаан-оолдун «Сөгет-нимес чакты», «Ирэк керге кекжик дилел», А. Маман Са-чалтын «Миллинини авто-ритет», Светлана Монгушчи «Чок, азам шылал болбас мен», «Дилерини Амг-Узут», комсомол болган ажилчы аныктар килдир-нин «Котуу үсөр «бү көр-бөз бол» Бажы-оол Чугулар-ны «Шагдалаа прокуроб-чедир» деп материалдаа ном-чукчуларын кичинеттер за-ра тууду, четкинеч алаан деп бажырат барындаа мен-де бар; Тес-Хем районула чо-руу амыралга хамарылгазы-

«Чок» деп лотт харылзаа Анык салгады ажимк чок, харин төрөдичи уткамы өс-кө-даа чамдык материалдарын солун арныга эртеке болган бо чамын кестүп кээ турар чылдагаларынын би-рлери чол-дур.

Тыванын амгы анык салга-ды интернационализмин, ССР-нү улауларын денин-чак байырлыгын бугурагы мо-гал-шалаа чокка кижилери, марксизм-ленинни матери-ализм марксизмизмин аны-ктады, оларын негизинде чедир бидилди тайылбырла-ны, утагалым, биргээр чуга-ларга, нийтелел кечүлүлгө-лөрүн ботту (объектив) доо-луларын, бодустан бо-луушунарын шажыгы эвес, а эртеме үндөсүлөгүчү анык-өскөниин ший биле алыч-кы дуулаары, шажы-гы ууш атынчт пролетариат-терлерин — «Тыванын аны-ктарынын» амгы үесе ажил-чорудуларын кол ула-ныкчыларын бергезе, Ындыг турбузе, аныктарын интернационалдыг, атынчт

муну бюрунда» деп рубри-ка солун арнында амга чедир чок, а оон солунда — «Төгү-түч билдире арныннар» уламчылаан. Аныктарын калдык утагалдар, мангыч мала ажилчы» механизир болурун оларын массалыг үнүшкүлү калбартыр талы-гы-биле айттырларын солун кыртубер турар.

Совет эрге-чаргытарын чүд-ларинда, эртен 45 чыл дур-гузунда Тыванын экономика-зында, культурунда, социал амыралында улут чедир-инерини демделгезин, Сам-галдыг болган Кызыл хоорайны ол үесе шап-а, төгүзүн чугааларында, де-мисиздеги парга мичаа өлө-мелесиде: «Кызыл хоорайга кай бажынар тууду казы хаман эвес». Демократияны,

